

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-23>

УДК 336.02

ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ГАРАНТІЯ» У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

THE CONCEPT OF “SOCIAL GUARANTEE” IN THE CONTEXT OF MODERN FINANCIAL SCIENCE

Білюга Андрій Валерійович

аспірант,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0999-7447>**Biliuha Andrii**

SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

Стаття присвячена проблематиці застосування терміну «соціальна гарантія» у теоретичних дослідженнях фінансової системи та фінансового механізму. Розкрито зв'язок поняття «соціальна гарантія» з поняттями «соціальний захист», «соціальне забезпечення» та «соціальна безпека». Детерміновано сутнісні, змістовні характеристики соціальних гарантій, як з позиції законодавства, так і з погляду сучасної фінансової науки. Досліджено складники фінансової системи та фінансового механізму та місце соціальних гарантій в їх структурі. Обґрунтовано ключові чинники «соціалізації» фінансових відносин на глобальному рівні, а також на рівні національних економік, та роль у цьому процесі соціальних гарантій. Визначено причини змін у державній фінансовій політиці, що спрямовані на посилення рівня соціального захисту та соціального забезпечення.

Ключові слова: фінансова система, фінансовий механізм, соціальна гарантія, соціальний захист, соціальне забезпечення.

The article is devoted to the problems of using the term “social guarantee” in theoretical studies of the financial system and financial mechanism. It is emphasized that modern science lacks a unified approach to the essence of financial policy, its key goals, and objectives. It is emphasized that financial policy goals are determined by the state's functions and the level of development of financial relations in a specific country. The social function of the state determines the formation of appropriate funds of financial resources and their allocation to various activities related to social security. The components of the financial system, financial mechanism, and the place of social guarantees in their structure are studied. The concept of “social guarantee” is learned from the standpoint of financial infrastructure and its tools. The connection between the concept of “social guarantee” and the concepts of “social protection”, “social security” and “social security” is revealed. The essential, substantive characteristics of social guarantees are determined from the standpoint of legislation and modern financial science. Social guarantee, on the one hand, characterizes a certain level of satisfaction of citizens' various needs, which is guaranteed by the state; on the other hand, it is defined as the amount of necessary financial resources directed from centralized and decentralized funds in these directions. It is justified that in this way, the ability of the state to fulfill its social function is articulated through the concept of “social guarantee”. The key factors of the “socialization” of financial relations at the global and national economies levels and the role of social guarantees in this process are substantiated. The reasons for the changes in the state financial policy aimed at strengthening the level of social protection and social security are determined. It has been established that the “socialization” of finance takes place against the background of the development and spread of the concept of sustainable development, which involves finding a balance between meeting the needs of members of society in various goods and the needs of future generations.

Keywords: financial system, financial mechanism, social guarantee, social protection, social providing.

Постановка проблеми. Кожна держава, як мінімум на рівні декларацій, намагається засвідчити максимальну увагу до вирішення соціальних проблем своїх громадян. На практиці одним державам вдається досягти

високого рівня добробуту, тоді як для інших вказана проблема так і залишається переважно у вигляді певних концептуальних документів. Зазначимо, що українське суспільство надзвичайно гостро реагує на будь-які

дії держави у соціальній сфері. Більше того, зважаючи на недостатню ефективність соціальної політики протягом десятиліть, серед пересічних громадян вкоренилася думка про соціальну несправедливість та численні дисбаланси, в основі яких – нерівномірний розподіл економічних благ. В цьому ж контексті детермінується чіткий зв'язок між соціальними завданнями держави та її фінансовою політикою. Варто зазначити, що надалі проблематика соціалізації фінансових відносин буде лише посилювати свою актуальність, адже військова агресія проти України визначила багатомільйонну міграцію населення як всередині країни, так і за кордон, суттєве зниження доходів для багатьох громадян. Тому об'єктивно постає питання про трансформацію фінансових механізмів, за рахунок яких реалізується фінансування різноманітних соціальних заходів та виплат. У зв'язку із зазначеним виникає потреба у актуалізації наукових положень щодо сутності поняття «соціальна гарантія» через призму призми фінансової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика фінансової політики, в тому числі – її гуманізація та соціалізація розглядалася в працях відомих вітчизняних вчених: О. Василюка, В. Кириленко, А. Крисоватого, В. Кудряшова, В. Опаріна, М. Пасічного, І. Петровської, Н. Ткаченко, В. Федосова, С. Юрія. В свою чергу, питання соціального забезпечення, соціального захисту, соціальних аналізуються Х. Агавердієвою, В. Базилевичем, М. Даніліною, О. Орловським, В. Скуратівським, П. Шевчук, Г. Яковлевою та багатьма іншими авторами. Разом з тим, виникає потреба у певній синхронізації наукових доробків авторів, які досліджували зазначені питання.

Постановка завдання. Мета статті – детермінувати сутнісні характеристики поняття «соціальна гарантія» з позиції фінансових відносин у сучасній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна фінансова наука оперує значною кількістю різноманітних категорій та понять, які характеризують ті чи інші сторони фінансових відносин між різними економічними агентами. Проте, очевидно, що з позиції предмету нашого дослідження, варто акцентувати на тих теоретичних положеннях, що стосуються фінансової політики держави.

Відразу зазначимо, що поняття «фінансова політика» неоднозначно трактується сучасними вченими, в тому числі – з точки

зору суб'єктів, що її реалізують. Зокрема, в праці відомих вітчизняних науковців на чолі з В. Федосовим та С. Юрієм зазначається наступне: «Фінансова політика – це цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети» [1]. Розвиваючи свою думку вчені вказують, що залежно від рівня реалізації потрібно виділяти:

- фінансову політику держави (макрорівень);
- фінансову політику суб'єктів господарювання (мікрорівень);
- фінансову політику міжнародних організацій та фінансових інституцій (міжнародний рівень).

Отже, опираючись на зазначений підхід, можна зробити кілька висновків: по-перше, фінансова політика є множинним поняттям, що характеризує певні дії у фінансовій сфері як держави, так і іншим економічним агентам; по-друге, фінансова політика притаманна державі, суб'єктам господарювання, а на міжнародному рівні – міжнародним фінансовим інституціям та фінансовим організаціям.

Проте, достатньо багато науковців аналізують поняття «фінансова політика» виключно в контексті діяльності держави. Так, інший відомий вітчизняний фахівець В. Опарін підкреслює, що фінансова політика – це комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей [2]. Отже, на думку В. Опаріна, фінансова політика є виключною прерогативою держави і передбачає використання нею широкого кола інструментів, за допомогою яких відбувається втручання у фінансову діяльність різних економічних агентів.

В свою чергу, В. Кудряшов, аналізуючи сутність фінансової політики (він використовує термін «державна фінансова політика»), відносить її до сфери діяльності визначених державних органів. Зокрема, у його праці знаходимо такий підхід: «Державна фінансова політика є діяльністю державних органів управління, що спрямована на забезпечення розвитку фінансово-кредитної системи країни» [3]. З нашої точки зору, тут варто звернути увагу ще на один момент: у своєму підході В. Кудряшов безпосередньо вказує цілі

державної фінансової політики – розвиток фінансово-кредитної системи країни.

Зауважимо, що аналіз поняття «соціальна гарантія» з позиції фінансової науки якраз і має базуватися на чіткій ідентифікації цілей фінансової політики держави, адже вони безпосередньо артикулюються у відповідності до функцій сучасної держави. Тому більшість сучасних науковців акцентують на використанні державою фінансової політики для досягнення різноманітних цілей, пов'язаних з суспільно важливими задачами. Зокрема, в роботі В. Кириленка зазначається, що фінансова політика здійснюється «...з метою розв'язання соціальних проблем, забезпечення справедливого, інноваційного, конкурентного і ефективного розвитку економіки, подолання різних перешкод, які не можна подолати через механізм саморегуляції» [4].

Як бачимо, в зазначеній праці вказується, що за допомогою різноманітного інструментарію держава вирішує як економічні, так і соціальні завдання. Вже на основі цього можна стверджувати про можливість аналізу понять «соціальна гарантія», «соціальне забезпечення», «соціальна безпека» в контексті фінансової науки.

В свою чергу, Т. Сіташ зазначає, що цілями фінансової політики є «...досягнення зростання валового внутрішнього продукту та подолання економічних проблем розвитку» [5]. Хоча на перший погляд визначені цілі фінансової політики виглядають достатньою мірою узагальнено, можливо детермінувати їх зв'язок з цілями та завданнями держави у соціальній сфері. Зокрема, якщо ми говоримо про зростання валового внутрішнього продукту, то процеси його розподілу та перерозподілу дають можливість наростити обсяг фінансових ресурсів у розпорядженні держави та спрямувати частину їх на соціальне забезпечення. Ще більш явним є зазначений зв'язок на рівні виділених зазначеним автором «економічних проблем розвитку». Очевидно, що сучасна парадигма державного втручання в економіку ґрунтується на неможливості за рахунок механізмів саморегулювання подолати різноманітні «ринкові провали». Зазначені «провали» стосуються і дисбалансів у розподілі економічних благ. Відповідно, фінансова політика дає можливість досягти певного «вирівнювання» у цьому розподілові та, відповідно, вирішити такі проблеми економічного розвитку.

В питанні дослідження поняття соціальна гарантія варто акцентувати і на пози-

ціях науковців щодо сутності та складників фінансового механізму. Підкреслимо, що в академічній літературі триває дискусія щодо цього питання, проте надалі ми будемо орієнтуватися на найбільш поширений підхід, у відповідності з яким фінансовий механізм представляє собою сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів [6]. Серед складників фінансового механізму найчастіше виділяють фінансове планування і прогнозування, фінансові показники, ліміти та резерви. Таким чином, очевидно, що поняття, пов'язані з соціальною функцією держави (зокрема, і «соціальна гарантія») варто аналізувати в контексті окремих складників фінансового механізму.

Поряд з цим, варто відмітити, що фінансова наука за останні десятиліття у відповідь на трансформацію фінансових відносин почала використовувати поняття «фінансова інфраструктура». Зокрема, в роботі фундаторів зазначеного напрямку вказується наступне, що фінансову інфраструктуру необхідно розглядати у двох вимірах: по-перше, як одну із вихідних, основоположних та домінуючих складових економічної інфраструктури; по-друге, як сукупність різних елементів (управлінського, інституційного та обслуговуючого), що забезпечують функціонування фінансів як суспільного інституту в організаційному та інструментальному наповненні [7].

Розвиваючи свою позицію, науковці в іншій праці [1] аналізують складники фінансової інфраструктури – управлінську фінансову інфраструктуру, інституційну фінансову інфраструктуру та обслуговуючу фінансову інфраструктуру та їх інструментарій. Відповідно, в контексті управлінської фінансової інфраструктури необхідно аналізувати і поняття «соціальна гарантія».

Зауважимо, що досліджуючи соціальну функцію держави, фінансові аспекти її реалізації, вітчизняні фахівці досить часто оперують поняттями «соціальний захист», «соціальна безпека», «соціальне забезпечення». Тоді як поняття «соціальна гарантія» розглядається переважно науковцями у сфері державного управління, а не представниками фінансової науки. Така ситуація є цілком природною, адже правова доктрина сучасної держави серед іншого базується на пріоритетах соціалізації та гуманізації. Відповідно, вирішення складних та часто суперечливих завдань у соціальній сфері – прямий обов'язок сучасної держави, яка претендує на статус цивілізованої.

Для прикладу, в Конституції України зазначено наступне: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [8].

Як показує аналіз фахової літератури, досліджуючи соціальну функцію держави через призму поняття «соціальний захист», науковці вказують на множинність та складність задач у цій сфері.

Зокрема, на думку окремих авторів сучасна система соціального захисту спрямована на виконання наступних функцій: по-перше, пом'якшення наслідків бізнесу (реабілітаційна функція) через надання короткотермінової адресної допомоги; по-друге, запобігання бідності (превентивна функція), яка досягається через запровадження умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час свого активного періоду життя [9].

З наведеного визначення видно, що П. Шевчук в дослідженні функцій соціального захисту робить акцент на проблемах, пов'язаних з подоланням бідності. З нашої точки зору, артикуляція проблем бідності в контексті соціального захисту хоча і має пріоритетний характер, проте навряд чи повною мірою характеризує це поняття.

Інші фахівці в більш широкому контексті характеризують соціальний захист. Зокрема, відомий вітчизняний вчений В. Базилевич стверджує, що соціальний захист представляє собою комплекс законодавчо закріплених норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов усім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва тощо) [10].

На які характеристики соціального захисту варто звернути увагу в позиції В. Базилевича? Насамперед, тут мова йде про використання певних норм, які держава гарантує своїм громадянам. Очевидно, що тут говориться про певні обсяги різноманітних економічних благ, які надаються пересічним громадянам (як правило, в якості таких благ розглядаються грошові виплати). Не можна обійти увагою і цілком аргументоване твердження В. Базилевича, що в умовах погіршення економічної динаміки кількість осіб, що можуть розраховувати на соціальний захист значно розширюється. Зазначимо, що використання зазначеним науковцем понять «гарантія» та «норми»

дозволяють ідентифікувати їх як певні передумови для характеристики поняття «соціальна гарантія».

Інші науковці, аналізуючи зазначене поняття, акцентують увагу на тому, що соціальний захист передбачає дії держави на кількох рівнях. Зокрема, в роботі М. Даніліної стверджується про існування трьох рівнів – правового, соціально-економічного та організаційного – на кожному із яких ставиться за мету матеріальна забезпеченість на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку людини [11].

В цьому підході варто звернути увагу на важливість виділення автором організаційного рівня соціального захисту. В продовження цього зазначимо, що інші науковці, говорячи про соціальний захист, розглядають в такому контексті і спеціалізовані установи (інститути), які безпосередньо функціонують у цій сфері [12].

Діяльність таких установ також «прив'язує» соціальний захист та соціальні гарантії до фінансової політики держави. Адже фактично ми маємо справу з процесом інституціоналізації соціального захисту, в якому важливу роль відіграє фінансова складова.

В спеціалізованому Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» вказується: «Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [13].

На наш погляд, у законодавстві України досить повно зафіксовані ключові характеристики поняття «соціальна гарантія»: по-перше, чітка залежність між їх обсягом та прожитковим мінімумом; по-друге, множинність соціальних гарантій, які існують у вигляді оплати праці, інших видів доходів, соціальної допомоги, пільг тощо; по-третє, використання державою соціальних гарантій спрямоване на забезпечення певного рівня життя населення.

На останній пункт необхідно звернути особливу увагу, адже цілком природним виглядає питання: «Чи існує можливість встановлення єдиних соціальних гарантій, які б тривалий час «фіксували» державну соціальну політику? Особливо актуальним це питання виглядає для України з її катастрофічними «розривами» у рівні доходів громадян, з вели-

кою кількістю людей, які отримують доходи за межею бідності. І саме пошук відповіді на зазначене питання дає можливість поглянути на поняття «соціальна гарантія» з позиції фінансової науки. Будь-яка соціальна гарантія – це не просто намагання держави засвідчити виконання своєї соціальної функції, це ще і *можливість* (курсив наш – А.Б.) сформулювати відповідні ресурси для фінансування цих соціальних гарантій. Таким чином, саме через використання поняття «соціальна гарантія» можна ідентифікувати логічний зв'язок між функціями держави, її фінансовою та соціальною політикою. Недарма у фаховій літературі досить часто оперують показниками «соціалізації» бюджету [14].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки. По-перше, поняття «соціальна гарантія» характеризує певний набір економічних благ, які держава спрямовує

своїм громадянам для вирівнювання існуючих дисбалансів у рівні життя. По-друге, використання соціальних гарантій характеризує реалізацію соціальної функції держави та державну соціальну політику. По-третє, існує логічна взаємопов'язаність між соціальними гарантіями та державною фінансовою політикою, її цілями та завданнями. Такий зв'язок визначений серед іншого необхідністю формування фондів фінансових ресурсів, які будуть спрямовуватися на дотримання встановленого рівня соціальних гарантій. За рахунок соціальних гарантій відбувається певна синхронізація соціальної та фінансової політики держави. По-четверте, розміри соціальних гарантій мають бути іманентні до рівня економічного та соціального розвитку держави. Якщо ігнорувати цей факт, виникнуть об'єктивні «розриви» між фінансовою спроможністю держави та її соціальними завданнями, а роль соціальних гарантів суттєво знизиться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теорія фінансів. За ред. проф. В. Федосова, С. Юрія. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
2. Опарін В. Фінанси (Загальна теорія). Київ : КНЕУ, 2002. 240 с.
3. Кудряшов В. Курс фінансів. Київ : Знання, 2008. 431 с.
4. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави. *Світ фінансів*. 2007. № 4 (13). С. 94–99.
5. Сіташ Т. Фінансова політика держави: прагматика та проблематика. *Академічний огляд*. 2015. № 1. С. 29–34.
6. Загородній А., Вознюк Г., Смовженко Т. Фінансовий словник. Київ : Знання, 587 с.
7. Львович С., Опарін В., Федосов В. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи. *Економіка України*. 2008. № 11. С. 57–71.
8. Конституція України 254к/96-ВР.
9. Шевчук П. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.
10. Базилевич В. Державні фінанси. Київ : Атіка, 2002. 128 с.
11. Даніліна М. Конституція України та соціальний захист населення. Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 вер. 2020 р.). Київ, 2020. С. 25–29.
12. Москаленко В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. 2003. Т. 21. С. 41–45.
13. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III від 5.10.2000 р.
14. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку. За ред. А. Даниленка. Київ : Фенікс, 2008. Т. 1. 468 с.

REFERENCES:

1. Fedosov V., Yuriy S. (2010) *Teoriya finansiv* [Theory of finance]. Kyiv: Thentr uchbovoi literature, 576 p. (in Ukrainian)
2. Oparin V. (2002). *Finansy (Zagalna teoriya)* [Finance (General Theory)]. Kyiv: KNEU. 240 p. (in Ukrainian)
3. Kudriashov V. (2008). *Kurs finansiv* [Finance course]. Kyiv: Znannia. 431 p. (in Ukrainian)
4. Kyrylenko V. (2007) *Do pytannia pro sut i funktsii finansovoi polityky derzhavy* [To the question of the essence and functions of the financial policy of the state]. *Svit finansiv*, no. 4, pp. 94–99.
5. Sitash T. (2015) *Finansova polityka derzhavy: prahmatyka ta problematyka* [Financial policy of the state: pragmatics and problems]. *Akademichniy ohliad*, no. 1, pp. 29–34.

6. Zahorodnii A., Vozniuk H., Smovzhenko T. (2000) *Finansovyi slovnyk* [Financial dictionary]. Kyiv: Znannia, 587 p. (in Ukrainian)
7. Lovochkin S., Oparin V., Fedosov V. (2008) *Finansova infrastruktura rynkovoï ekonomiky: kontseptualni pidkhody* [Financial infrastructure of the market economy: conceptual approaches]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 57–71.
8. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine] 254k/96-VR.
9. Shevchuk P. (2003). *Sotsialna polityka* [Social policy]. Lviv: Svit, 400 p. (in Ukrainian)
10. Bazylevych V. (2002) *Derzhavni finansy* [State finance]. Kyiv: Atika, 128 p. (in Ukrainian)
11. Danilina M. (2020) *Konstytutsiia Ukrainy ta sotsialnyi zakhyst naselennia* [The Constitution of Ukraine and social protection of the population]. *Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnyim sudom*. Materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, pp. 25–29.
12. Moskalenko V. (2003). *Sutnist sotsialnoho zakhystu ta yoho mistse v politytsi sotsialnoi derzhavy* [The essence of social protection and its place in the policy of the welfare state]. *Naukovi zapysky*, no. 21, pp. 41–45.
13. *Zakon Ukrainy "Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii"* [About state social standards and state social guarantees] № 2017-III vid 5.10.2000 r.
14. Danylenko O. (2008) *Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku* [Financial and monetary levers of economic development]. Kyiv: Feniks, vol. 1, 468 p.